

GYENGE ZOLTÁN

EGY MEGHOLT EMBER FELJEGYZÉSEI

Aforizmák az évezred kezdetén

(Részletek)

Azt hiszem, érdemes elmerengeni az élet fontos kérdéseiről. A legfontosabb pedig éppen maga a merengés, mert arról fogalmunk sincs, hogy mik az élet fontos kérdései, ez azonban ne akadályozzon meg bennünket abban, hogy elhiggyük: nincs fontosabb dolog, mint az élet fontos kérdéseiről elmerengeni.

Megjegyzések az Egy megholt ember feljegyzéseihez

■ Az irodalom és filozófia kapcsolatát többféleképpen lehet vizsgálni. A filozófia sok mindent adott az irodalomnak, gondoljunk a platóni párbeszédre, az esszé műfajára (Montaigne), és sokat kapott tőle, hisz Platón, Hérakleitosz vagy éppen Nietzsche számtalan íróra, művészre hatalmas hatást gyakorolt, vegyük csak a reneszánsz neoplatonikus eszméket tükröző képzőművészetét vagy Dürrematt, Thomas Mann, esetleg Kafka megnyilatkozásait Nietzsche kapcsán. Érdekes, szemléletes előadásokat, tanulmányokat lehet erről írni, és talán érdemes is, hisz a közvélekedés (főként a keleti térfélen) nem sokat sejt erről, beleértve az irodalmárok többségét. Ugyanakkor a filozófia egyre inkább szaktudományos szuttyogása messze eltávolodott attól, ami korábban jellemezte. Ki az a költő, író, festőművész, akit komolyan érdekelné, hogy – mondjuk – a kontinentális racionalizmus kapcsán néhány huszadrangú szekundér irodalom mit mond az „erő” fogalmáról, vagy a 258. oldalon a komoly Hirsch-indexszel és impaktfaktoral fel szerelt kutató félreérti a manapság divatos (és töményen érdektelen) analitikus elemzés egyik szillogizmusát? Aki nem a szűk szakmai brancs részese, az sem olvas ebből semmit. Egyszerűen azért, mert unalmas, dögletesen unalmas.

Az irodalomnak és filozófiának azonban van egy másik kapcsolata, amely a görögöknél és a 19–20. század során egyes szerzőknél létezett:

nevezetesen szépen és élményszerűen írni lényeges filozófiai problémákról (lét, létezés, a létező helye a létben stb.), amelyek – úgy en passant – általában foglalkoztatnak mindenkit, még ha nem is mindig tudatosul. Parmenidész hexameterekben írt, Platón védőbeszédét sorra adják elő színházak, Nietzsche, Kierkegaard, Sartre, Camus műveit az irodalom legalább annyira számon tartja, mint a filozófia.

Az *Egy megholt ember feljegyzései* egy készülő könyv része, egy töredékes szerkezetű, aforizmákat élesztgető kísérlet egy más jellegű megszólalásra a filozófia és irodalom kapcsán. Ha rossz, akkor sem unalmas, ha unalmas, akkor viszont rossz, a mai tudományos mércével viszont szerencsére teljesen értékelhetetlen, nem lehet felvinni az MTMT-be, nem kap érte kreditet a szerző, nem közlik le komoly tudományos szakfolyóiratok. Tudománytalan (*uvidenskabelig*), teljesen – talán kierkegaard-i értelemben is. Most ebből részletek olvashatók.

Utólagos megjegyzések

■ Azt hittem, ezek a sorok akkor jelennek meg, amikor már halott leszek. Végtelen elégedettségérzettel tölt el, hogy így lett. Ha ugyanis az ember halott, az számtalan előnnyel jár. Nem kell például vitába szállnom másokkal, teljesen felesleges és értelmetlen párbeszédet folytatni, mert bár vitázni szeretek, most mélységes megnyugvással tölt el, hogy olyan előnyt élvezek, amelyet senki nem tud magáénak. Nem kell figyelnem mások véleményére, nem kell foglalkoznom gunyoros megjegyzésekkel, nem érdekelnek a fintonok, amiket a bölcsesség letéteményesei vágnak, mert a szemükben csak nyomorult *voyeur* vagyok.

Érveket felhozni egy halottal szemben meglehetősen szánalmas dolog. Ha nem lenne illetlen, akkor még mosolyognék is rajta, de egy halottól ezt komolyan elvárni botorság. Minek erőlködni, ha kérdéseidre úgysem kapsz megfelelő választ? Egy halottal duellálni? Nevetséges. Nem lesznek mások, csak triviális kijelentések. Az egész „nem megfelelő”, nem „helyénvaló”. A megholt ember feljegyzései legalább annyi előnyt élveznek, amennyit csak meg lehet nekik engedni, márpedig a halál nagy előnyöket képes adni az embernek, sokkal nagyobb, mint az élet. Ha megholt. Akkor már nem ember?

A feljegyzések azonban lehetnek élők. Vagy tűnhetnek annak. Élők annyiban, hogy az ember, aki már megholt, nyilvánvalóan élő volt, amikor mindezeket papírra vetette. Bár ez sem biztos. Hisz hol kezdődik a halál? Abban a pillanatban, amikor megszűnik a lélegzés? Vagy amikor valamelyik tudálékos orvos azt mondja: „nincs többé, medikus, írja be, a halál ideje: tíz óra kettő”. Vagy amikor a funerátor veszi a botját, és a halotti menet élére áll, és a sokaságot vezeti végig a körúton, végig, egészen a belvárosi temető felé? Vagy amikor fellobban a halotti máglya vörös lángja, hogy belemarjon a valaha élő test élettelen anyagiségába, elemészttve, no, nem az örökkévalóságnak, hanem a meghunyászkodás pillanatának, azt gondolván, ezzel valahol a messziségbe omolva elviszi őt a boldogok szigetére, még akkor is, ha nem tesz neki semmi jót, hiszen kit kérdeztek meg arról, hová és mikor akar menni, mit akar tenni, miről akar lemondani, arról, hogy cserébe elnyerjen valamit, valamit, amire talán soha semmikor nem is vágyott. Mi az értelme ennek az erőlködésnek? Tovább, csak tovább, nem megállni, nem maradni, mert akkor valami megragad, és nem halad előre, aminél szörnyűbb „bűn” nem létezik ezen a földön.

A megholt ember feljegyzései a halál elől való menekülés példái – mondaná a rafinált utókor sikeres fiatalja vagy a kifinomult tudósa. Ha teszünk ellene valamit, ha kiszállunk kórságával szemben, az a vég előli menekülés? Nem hinném. Sokkal inkább egy tébolyult vágyakozás, el, messze el innen oda vagy vissza ahhoz, ahonnan jöttünk, esetleg éppen ellenkezőleg: ahová mennünk kell, mennünk, akkor is, ha önszántunkból esetleg nem akarunk. Ez sem bizonyos, és nem is lehet az. Nem tudhatom, hogy mi mire jó, nem tudhatom, hogy mit mire lehet használni, azt sem, hogy egyáltalán kellene-e valamire használni, hisz a használhatóság, a „mire-valóság” a legértelmetlenebb dolog, ami bennünket foglalkoztat, ugyanakkor nem tehet elégedetté, pláne nem boldoggá. Persze joggal kérdezhetnék a „még élők”: mi a boldogság? Miért kellene mindennek valamire jónak lennie? Miért kellene mindennek hasznosnak lennie? Amikor minden hasznos, mondjuk egy hasznos prűcök általában semmire sem jó – bár ezt többnyire csak post festa látjuk be. Ne feledjük: ha a hasznosságból indulunk ki, akkor a leghasznosabb dolog az életben az árnyékszék.

A megholt ember feljegyzései semmit sem akarnak. Csak mutatnak, nem demonstrálnak, nem igazolnak, nem tesznek jobbat, sem rosszabbat, nem akarnak a jövőbe pillantani, nem merülnek el a múltban, egyszerűen itt vannak, mert pontosan tudják: mi a pillanat, az a csodás valami, ami annyira elszédítette Platón, hogy nem tért többé magához. A pillanatok – nehogy felületesnek tűnjék az Önök szemében – nem mozdulnak.

A megholt ember nem akart semmit kimondani. Nem akar igazságot bizonyítani, nem akar argumentálni; vannak a leírtak, a felmutatottak, a dolgok ugyanis egyszerűen csak vannak. Vannak. Amikor – aki ezt megfogalmazta – már nincsen. De az érvényük talán nem csorbul, sőt, emberi módon erősödik.

„Szépen fogalmaz” – mondja az egyik. „Szépen, igen szépen ír, de nincs a gondolatokban igazi mélység” – mondja a másik. „Fecseg, túrhetetlenül fecseg.” Kinek van igaza? „Nincs igazi szépség a gondolatokban, a mondatok ráadásul suták, nem felelnek meg az irodalmi standardnak” – és nekik is igazuk van. „Nem tud írni, egyszerűen nem tud írni, képtelen bármilyen finom megfogalmazásra, látszik, hogy képzetlen, de legalábbis tanulatlan.” Vagy mások: „veszélyes exhibicionista, vigyázni kell vele, semmi más nem érdekli, mint a népszerűség” – ő mondja ki talán az igazat. „Nincs semmi értéke, semmi értelme, semmi, ami bármilyen módon a megtartás igényével léphetne fel. Nincs semmi, ami érdekes.” Igen, ez ugyancsak igaz.

„Úgysem olvas senki. Úgysem olvassa senki ennek a névtelennek a körmölését.” Ez így igaz. Senki sem olvas. Senki sem igényli a ma tovatűnő most-világában, hogy megálljon akár egy percre is, és elgondolkodjon – no nem a mondotakon, hanem azon, hogy miért vette valaki magának a fáradságot, hogy papírra vesse a gondolatok végtelennek hitt szárnyalását, amely leginkább Ikaroszhoz hasonlatos, és egy Bruegel-képben landol.

A megholt ember nem akar semmit. Ő halott, nincs vele mit vitázni. Egyoldalú beszélgetés lenne – ez viszonylag könnyen belátható, igaz, elég egyszerűen el is végezhető.

A megholt ember – köszöni – teljesen jól van. Nincs mit mondania, szavait nem fogja többé megváltoztatni. Minden úgy jó, ahogy van. Anyám mondogatta ezt unos-untalan: „nem tudni, mi mire jó”. Ami persze végtelen ostobaság, egyben végtelen bölcsesség. Ha tudta volna, mennyire igaza van!

A megholt ember már nem akar semmit – vagy csak a semmit akarja? Soha többé nincs mosoly az arcán, ami nagyon jó, mert az a gunyoros arc igen nehezen viselhető, még szerelmei sem állták ki, ők sem voltak képesek vele mit kezdeni. Nincs miért, és nincs mivel. Ahogy van, úgy jó.

A megholt ember itt hagyott valamit, ami vagy jó – vagy nem, de ez már őt nem érdekli, mert egyszerűen nincs, ami érdekelné – és olyan, mint Hegel tudata – nincs, aki érdekelne.

A megholt ember itt van. És ez jó.

A megholt ember nincs itt. Ez annál is jobb.

Fogadjuk egyszerűen elnézéssel a megholt ember feljegyzéseit, botránkozás nélkül, akkor is, ha számunkra érdektelen, akkor is, ha több ponton megérint bennünket, és nem hagy nyugodni, ha békétlenné tesz, zavarttá és meggondolatlaná, akkor is, ha nem is értjük pontosan, mi miért van, bár tudjuk, hogy másképp nehezen lehetne, mert nincs remény semminemű változtatásra – már ha elfogadjuk a halál mindennapos tapasztalatát –, és nem megyünk tovább, nem is maradunk ott, nem is akarunk másképp semmit, mint ahogyan van, de nem is szeretnénk, ha minden annak maradna, ami vagy van, vagy volt; akkor némi alázattal azt hisszük: igen, érdemes, bár erre semmi remény, semmi esély, ezért mélan magunk elé nézünk, kissé talán bambán, kissé ferdén lefelé, ámde egyáltalán nem ostobán, kissé meg nem értőn, nem bolond módon, ahogy a régiek szokták, mert igen, igen, tudjuk, egyre biztosabbak vagyunk abban a könnyen be nem látható tényben, hogy a megholt ember mi vagyunk. [...]

Előzetes aforizmák

■ A kor nem érdemes az írásra. Még kevésbé a beszédre. A kor csak mímeli az írást és a szót. Nincs idő semmire, vagy a semmire sincs idő – ezt mintha már említette volna valaki. A szó elhallgat a zajban, amit a nyomdagép csap – mondta Fichte. De mit tegyünk, ha a zaj ma már nem a nyomdagép zakatolása, hanem egyszerűen csak ricsaj? Úgy általában. Hova lettek a nyomdagépek? Nem kellenek senkinek. Tehetünk ellene valamit? Ha egyre előrébb jutunk a megértésben, akkor egyben messzebbre jutunk önmagunktól, noha nem látható előre, hogy az út egyenes vagy görbe, fel- avagy lefelé vezet – mindenképp ugyanaz. Nincs mit tenni, az egyre türelmetlenebbé váló örületben nem mondhatunk semmi bölcsőbbet, mint hogy „fáj az idő”.

*

Megemelni a legnehezebbet, aminél nagyobb el nem gondolható, Isten számára sem egyszerű, mert ha megemeli, akkor esetleg nemcsak azt gondolhatja el, hogy nem tud olyan nagy követ teremteni, amit ő nem tud megemelni, hanem azt is, hogy nem is akarja elgondolni, mert az elgondolása önmagában nagyobb, mint esetleg a kő. Ó, mondd, derék szerzetes, erre miért nem gondoltál?!

*

Azt hiszem, érdemes elmerengeni az élet fontos kérdéseiről. A legfontosabb pedig éppen maga a merengés, mert arról fogalmunk sincs, hogy mik az élet fontos kérdései, ez azonban ne akadályozzon meg bennünket abban, hogy elhiggyük: nincs fontosabb dolog, mint az élet fontos kérdéseiről elmerengeni. Ha ez autológiaiának látszik, nos az.

*

Az életszeretőnek a legnagyobb ajándék a szenvedés. Ha nem szenved, már nem él. Ha szenved, akkor esetleg úgy tűnhet, úgy látszódhat a felületes szemlélő számára, hogy vele van az élet, ha még jobban szenved, akkor érzi az életet, minden egyes porcikájában, még a sajgó tyúkszemében is, ha ennél jobban szenved, akkor az maga az élet. Nincs mit tenni, a halál sem hoz megnyugvást, csak elfeledtetni veled az illúziót, hogy érdemes volt energiát fektetned abba, hogy túléljed a létezésedet.

*

Két dolog van, amely szüntelen csodálkozással, sőt meg-megújuló gyönyörrel tölti el a lelkemet, minél többet szemlélem, annál erősebben: a csillagos ég bennem és a szenvedély Istenben. Még akkor is, ha halott. Ha én most halott – megholt – vagyok, akkor velem Isten is meghalt? És fordítva igaz? Isten halálával én is meghalok? Rainer Maria csak erről álmodott. És szorongott.

Ezt, pontosan ezt a szorongást nem értik meg a papok. Mert ha megértenék, rögvést ledöntenék a bálványokat, lerombolnák a templomokat, kiürítenék a perselyeket, és kitódulnának a pusztába, hogy az egyetlen természetet imádják, örülten zabálnának és bagzanának az élet adományáért cserébe. Mindeközben vélhetőleg megtalálnák a híveket – vagy legalább megtalálnák önmagukat.

És akkor Isten csodálkozna és örülne vala.

*

Ha az ember egy robogó kocsiból kinéz, és látja a mellette elsuhanó fákat, bokrokat, házakat, akkor igazából nem a fákat, bokrokat, házakat szemléli (quid), hanem azt, *ahogyan* (quod) ő maga szemléli e tárgyakon keresztül önmagát. Világossá válik a képlet, ha lassan besötétedik. Minél inkább félhomályos lesz a világ, annál inkább eltűnik a táj, és annál jobban kirajzolódik az ablak tükrében az arc. A szemlélő maga. Ez az appercepció igazi szintetikus egysége. [...]

Az élet haszna és kára

■ A halál nem más, mint elköltözés egy helyre, ahol még nem voltunk. Ha ott vannak mind az élők, akkor a halál csodálatos nyereség. Mert akkor azzal beszélgethetünk, akivel akarunk. És annál nincs jobb. Szókratész szerint, ha a halál mégsem elköltözés, hanem egy álomtalan örök alvás, akkor a halál ugyancsak csodás nyereség, hisz mennyivel értékesebb minden olyan alvás, ahol még álmok sem jönnek, hanem az egész egy végtelen semmibe való kioldódás, mint az, ha álmokat látunk.

Ó, derék görög! Arra nem gondoltál, hogy a halál esetleg nem más, mint éppen az élet továbbálmodása?

*

Egyesek úgy néznek az életre, mint egyfajta felkészülésre, amely valami bevezető, nyitány, vagy mit tudom én, micsoda! – az örökléthez, a mennyek birodalmához, a hurik öleléséhez, a boldogok szigetéhez meg sok minden másához. Persze aztán úgy iramlik el a fejük felett az élet, hogy egyszer csak azt veszik észre: nincsenek. Jó kis móka, kiváló entrée a halálhoz, valaki biztosan jól röhög mindezen!

*

Petronius pontosan tudta, mit kell tennie. Nevetett a bohócon, aki teljesen elalélt dicséreteitől, mert a zsarnoknak is kell némi visszaigazolás a szépség szerelmestől, akit persze lenéz, és leginkább elpusztítana, ha tehetné, na de a bam-

ba jószág ámulata neki kevés, a múzsa emberének önmegalázására vágyik, hisz nincs annál édesebb. Petronius játszott az oroszlán bajszával, és rajtavesztett. De stílusosan tette, úgy halt meg, ahogyan kevesen tudnak. Megírta levelét Nérónak: „Ó Caesar, még Agrippinának, saját anyádnak a meggyilkolása, méhének át-szúrása, a számtalan barát hóhérekre adása, Róma tűzben való elemésztese, szüzek megerőszakolása, semmi, semmi sem szörnyűbb, uram, kappanhangú nyekergésednél, amit éneknek vélsz. Kérlek, szépen kérlek: gyűjtsd fel újra Rómát, gyalázz meg szüzeket, de az istenekért, ne énekelj!” Az arbiter elegantiarum oda szúrt, ahol nagyon fájt. Aztán öngyilkos lett. Állítólag Néro hetekig beteg volt Petronius szavai miatt. És nem azért, mert Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus alig múlt harminc, amikor meghalt. A kutya sem törődött vele. Legkevésbé mint dalnokkal. Pedig Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus jobban szeretett volna dalnok lenni, mint császár és a világ ura.

*

Azt hiszem, mégis meg kellene kísérelni élni. Meg kellene próbálni kideríteni, milyen az élet. Eddig annak a látszatát látta, aki azt hitte, azzal, hogy megpróbál mindig „anständig” lenni, igazodni az elvárásokhoz, tehenet és gyereket nevelni, hinni abban, amiben annyian hisznek, hogy az már szinte lelkesítő és elmerengtető, és legfőképp nem hordoz magában semmi veszélyt, megfelelni a kíváncsoknak, lehetőleg elkerülni messzire Szókratészt, aki mindig azért volt annyira kellemetlen, mert nem igazodott semmihez, hanem csak és kizárólagosan önmagához, a saját démonához, miközben lágyan, csak egy kicsinység arra figyelmeztetett, arra intett, nagyon óvatosan és udvariasan, hogy a bürökpohár kiürítése talán nem a legnagyobb rossz a világon, ami az emberrel történhet. Majd, amikor senki nem figyelt a vádlói közül, fogta magát, és elment az első tavernába.

*

Egyszer egy városi vasút túl lassan fordult be a saroknál. Talán a lovak voltak fáradtak, talán a sín volt túl görbe. Többen figyelték, és nem tetszett, amit láttak. „Gondomat viselnéd?” – kérdezte az egyik nő. „Ha gondomat viseled, számíthatsz rám.” „Meg akarok javulni” – válaszolta a férfi. „Nem akarlak többet látni, de értsd meg: le kell győznöm a sötét gondolatokat. Nem akarok tönkre-menni, legalábbis nem akkor és ott, ahol akarják” – mondta, és a férfinak nyújtotta a táskáját. Lesütötte a szemét, halványan, nagyon halványan elmosolyodott, és lassan a vasút elé lépett. A mosolya még akkor is látható volt, amikor a kerekek kettévágták az utolsó gondolatát.

*

Vígan, füttyörészve, „nos, oda se neki, úgysem tudtam vele mit kezdeni: a lét, na, az, hát az... Az igen! A szabadság? Azt sem tudom, mi az!” Aztán kezdett lassan-lassan büszke lenni önmagára. Ez az élet lényege.

*

Számos folyó látszólag egy irányba folyik. Az élet viszont nem tűr halasztást. Hérakleitosz szerint nem léphetünk kétszer ugyanabba a folyóba, mert ugyanaz a víz árad ránk, meg nem is, vagyunk is, meg nem is vagyunk.

A gondolatnak ez utóbbi része kevésbé ismert: *vagyunk is, meg nem is vagyunk*. Mit akar ezzel Epheszosz bölcse? A lét és a nem létező valamilyen bizarr viszonyban lenne egymással? Menjünk el ma a török földre, keressük meg Epheszosz, Trója vagy Pergamon romjait. Szép köveket találunk, szebbeket, mint Peloponnészoszon, de a görög lélek, amely ezek éltető eleme volt, nincs

sehol, csak műezzinek kiáltása zavarja fel a romok csendjét, a bölcselet reggel elköltözött.

Kratülosznak volt igaza, akit a mester tanítványának tartanak, s aki azt mondta: nem kétszer, egyszer sem léphetünk a folyóba. Érteni vélem.

*

Mi haszna lehet az életnek? Milyen kára? Amikor a hasznosságot valamilyen másra szokták érteni, nem az életre. Akkor a halálra? Mit kell tennem, hogy megértsék? Arthur dőre módon azt hitte, amikor vénséges magányában hirtelen körülvette a külvilág zajos ricsaja, hogy „a Nílus megérkezett Kairó alá”. Pár év volt csak hátra az életéből. A hirtelen világhírrrel semmit sem kezdhett. Dicsősége komédiája volt, mégpedig a javából.

De tévedett: a Nílus el sem indul a forrástól. Csak úgy tűnt, hogy Kairó alatt van.

*

Állítólag amikor Friedrich zongorán előadta friss kompozícióit Cosimának, Richard az ajtófélfának támaszkodva próbálta elfojtani feltörő nevetését. Pedig a szerencsétlen Friedrich azt hitte, a zene élete igazi értelme. Talán sejtett valamit az elfojtott kacajból. És fáj neki, nagyon fáj. Aztán el is ment, hogy – ohne weiteres – megőrüljön. És akkor ő nevetett és táncolt. Richard pedig már halott volt.

*

„Jogom van hozzá, hogy addig korbácsoljam önmagam, amíg szörnyeteggé nem változom!” – mondta egy szépen sminkelt, csodálatos vörös báli ruhában feszítő nő.

Az eső pedig csak esett, esett, el nem állt: most pedig minden olyan szürke, szép és halál.

*

Azt hiszem, nincs olyan ember, aki képes lenne a pillanatnyi örömért nem feláldozni az örökkévalóságot, amikor sziklaszilárdan hisz abban: jó üzlet lecserélni az utókor megbecsülését a jelen dicsőségéért. Állítólag Iffland azt mondta egyszer Schillernek: tied lehet a holnap dicsősége, nagysága és kegye, én viszont *ma* elcsábítom azt a nőt ott, nézd, azt, aki azzal a fátyollal az arca körül oly titokzatosan magába roskad, és vár, de soha nem tesz semmit azért, hogy valaki megérkezzék. Ő az enyém lesz és marad, az élmény és élvezet, amely a pillanatot betölti, miként a nő szerelme, élete és elmúlása. Nagyság az utókornak? Ugyan már! Por és hamu lesz, ragadd meg a mostot. Ez az igazi élet, ez az igazi késleltetett letűnés, vagy minek neveznénk. *Ars longa – a tūrót!*

*

Nascentes morimur finisque ob origine pendet. Azaz halandónak születünk – a vég már kezdettől ott lebeg a fejünk felett. És az jobb?

*

Minden dolog mértéke az ember, a létezőknek, ahogyan léteznek, a nem létezőknek, ahogyan nem léteznek. De a létező mértéke hogyan lehet az, ami nem létezik, pontosabban: ahogy létezve nem létezik? Nem tévedtél tévútra jó szofista, bölcsek bölcse?

*

Mondd, van-e élet a halál után? – fordult a szerelmes vad szeretkezése után kedveséhez. Választ nem kapott. Nem meglepő. Kit érdekel egy kielégült, fülledt

együttlét után, mi lesz, vagy mi történik a halálban, amikor azzal sem foglalkozunk, hogy mi volt az életben? Ki törődik azzal, hogy mi fog következni a teljes kioldódást követően? „Igen, van” – mondaná a kedves, mert nem akar vitát. „És milyen?” – kérdezi. „Fogalmam sincs” – hangzik a válasz, mert nem akar hazudni.

„Akkor most megölöm magam, úgy megtudhatom, érdemes volt-e kérdezni, megkerülnöm a mindenséget azzal, hogy nem tudok és nem fogok semmit függőben hagyni, legkevésbé választ erre a kérdésre.” „Tedd!” – hangzik a válasz. Ez a szabadság. Vagy mifene.

*

A veszély még nem múlt el, ahogy az öröm is maradandó, holott mindenki azt hiszi, egyszer csak elmúlik. Ám sem a boldogság, sem az öröm nem tűnik el, csak egyetlen, igen, egyetlen dolog szűnik meg a semmibe: az *idő*. Semmit sem tehetünk ellene, vagy bebukunk, vagy belebukunk.

*

Milyen a tudósfajta? A tudomány szentséges épület, amelyben az arra érdemes papok kenetteljes hangon zsolozsmáznak, ott a szentélynél, az imát, mindent felölelő tudás pompázatos oltára előtt, fontos csak az: legyen mit áldozni, legyen mit énekelni, enni, inni és buján egymásba bújni. Isten arrébb ment. Már megint.

*

A tudós nem filozófus, és ne is legyen az. A tudós a kevély, ő a tudást keresi, a filozófus ugyancsak, de az érzést találja, talán leginkább ebben különbözik a tudóstól. Talán a tudós sem tesz mást, csak tagadja, mert az nem illik a tudomány szentséges ábrázatához. Elveszítené valamit, amit talán soha nem birtokolt. Ámde valahol éppen ez a tudomány lényege. A tudós álmos bagoly, aki megszokott arról, hogy az éj leszálltakor kockázatos módon keresen táplálékot, vagy kirepüljön a védett zugolyból, veszélyeztetve önmagát; ezzel szemben Minerva baglya éppen éjszaka kezdi meg repülését. A tudós hosszú teleszkópjával az eget kémleli, a filozófus önmaga felé fordítja távcsövét, és bár a távolit keresi, máshol látja meg a porba rejtett csillogást. És akkor, de csak akkor, megérti, hogy mi a szép igazi tartalma, hogy nélküle ugyan lehet élni, csak nem biztos, hogy érdemes.

*

Søren mindig azon nyavalygott, hogy a gyávaság felülírta az elhatározást. Meglátta a lányt a templomban, ott az oltár előtt, térdepelt, talán várt valamire, a lelkész sehol, ember sehol, csak hideg van, nagyon hideg, ők ketten, tudta: a szeretet nem engedi közel magához, vértanú nem lehet szerelmes, a vértanú az vértanú, akkor is, ha megáll kicsikét, vár egy csöppet. A lány megmozdul, végre, mintha kissé felé biccentene, mintha halványan elmosolyodna, és a férfi megérti: dolga van, meg kell kísértenie az ismétlést. Boldogan elvágtat, és inasát utasítja, hogy tegyen új papírt az íróállványra, miközben egyre szebbet álmodik. [...]

A lét rejtett gyengeségei

■ Menjen minden sorrendben: az élet első gyengesége maga a *gyengeség*. Vagy nem? Bosch képes volt a hét főbűnről külön festményeket festeni: kevélység, fősvénység, bujaság, irigység, torkosság, harag, jóra való restség. „Kedves Van Akem, talán Ön sem tudott eléggé elképedni a drága, jó és kegyes VIII. Ince pá-

pa mindennél fontosabb bulláján, amely szabad folyást engedett a boszorkányok üldözésének. Mert boszorkányok igenis vannak! Kérem, nagyon kérem, vegye elő a bestiáriumokat, üsse fel a János pap országaról szóló részeket, és fessen, fessen, minél többet, minél igazabbat, hogy az emberek megtapasztalhassák a pokol gyönyörét és a gyönyörök poklát. A Miasszonyunk testvérület nevében, híve – Philippe le Bon.”

*

Ó, csodás emberi elme! Mire vagy képes, mit meg nem tudsz tenni azért, hogy a józan ész sekélyes rejtelmait kividd az élet pusztaságába, és ott elmenj olyan messzire, amennyire csak lehetséges, amit nem képes az értelem teljes egészében felfogni és magáévá tenni, hanem belefáradva az életbe, lassan szomjan hal. Vagy ez nem lehetséges? Akkor inkább valami más kell, ami legalább ehhez, az itteni élethez köthető, és nem megy arrébb mindig egy kicsikét. Peccatum mortale.

*

Van Akem mester legalább annyira hitt az élet gyengeségében, amennyire én nem hiszek abban, hogy ez bármit jelentene. Hieronimus Bosch, amikor örök nyugalomra helyezték a Szent János-székesegyházban, mindennél hangosabban szólt a halotti mise, ám ő némán feküdt a ravatalon. Van Akem mester már nem tiltakozhatott, pedig bántotta a harsányság, vagy ami miatt semmibe vették.

*

Miért lenne a *kevélység* a jellembeli élet csekély kiváltsága? Superbia – olyan szép. Én például szeretek kevély lenni. Caravaggio mérhetetlenül kevély volt, kevélységből nem vágyott csillogásra, vagyonra, dicsőségre elismerésre. Nem vágyott arra – úgyszintén kevélységből –, hogy a föld legnagyobb festőjének tartásák. Ő egyszerűen tudta, hogy az. A transteverei szennyben fetrengő szodomita nem kapott vagyont, nem kapott elismerést, nem volt része dicsőségben. Kevélységből laposan pillogva elhallgattak róla mindent. Még ma sem mondják ki: persze, a földi Ámor, a győzedelmes éppen az égi szépség fölött arat diadalt, a földi, a buja és érzéki, a megvetett füledt érzelmek nevében diadalmaskodik. Ezt hitte, ezt festette meg. Mert persze ő volt a legnagyobb, vitathatatlanul a legeredetibb, aki korszakot nyitott vagy zárt le, amikor pedig meghalt, azt stílusosan tette, megint nem kevélyen, nem saját személyét előre tolva, csak egyszerűen összeesett, igen, ott a tengerparton, látta a távozó hajó tatját, aztán belefúrta az arcát a homokba, és elment.

Az igazi kevélység az volt, hogy élt. És ezt nem bocsátotta meg magának.

*

Amikor reggel felkelt, és meghallotta, hogy csapadékszóna éri el a várost, kinézett az enyhén párás ablakon, meglátta a fényes napsütést, és elmerengett szívében: „Mit nyerhetek azzal, ha felkelek, felveszem kabátomat, kissé ferdén fejembe nyomom a kalapomat, összeszorított fogakkal kimegyek az utcára, megkeresem az első kocsist, aki álmosan int, hogy szálljak be, majd bemegyek a főutca sarkán álló hivatalba, leveszem a kabátomat, a kissé ferdén fejembe nyomott kalapomat a fogasra akasztom, felöltöm hivatali ruhámat, köszönök hivatali felettesemnek és alattasomnak, elvégzem hivatali munkámat, megeszem hivatali ebédemet, majd egy másik hivatali kocssal hazatérek, és másnap mindent kezdjek előlről? Hivatalból.” Kinézett ismét az ablakon, várta kicsit a csapadékszónát, az nem jött, sütött a nap, aztán belenézett a tükörbe, felsóhajtott, vette a kabátját,

kissé halogatva, ferdén fejébe nyomta a kalapját, majd elindult az ajtó felé. Úgy érezte, most tett valamit, igen, valami nagyszerűt, csaknem forradalmi.

*

A bolond biztos volt benne, hogy „nem megfigyeltnek lenni”, nos az a leg-szörnyűbb, ami történhet valakivel. Nem vagy, nem lennél fontos, nem érde-kelsz senkit. Nem gondolhatsz arra, hogy vagy valaki, hogy valaki vagy; mert csak a valaki érdekel valakit, *a senki nem érdekel senkit*. Ergo: ha nem figyel-nek meg, az a vég – gondolta a skizofrén, és magába mélyedt, ám ott sem talált senkit.

*

A semmit megérezni egy késő esti szombati sötétben, meggondolni, mennyi-re kicsiny vagy a végtelen feketeséggel szemben, beleékelődni végesként a vég-telenbe, a kevélység végső feladása, az első kérdés lehetősége – természetesen a válasz legcsekélyebb reménye nélkül.

*

A fősvény alamizsnát ad. Az igazán gazdag nem. A gazdagság ugyanis abban áll, hogy vagy mindent ad, vagy semmit. Ha képtelen kinyújtani a kezét, akkor jobb, ha megtartóztatja magát mindenféle önző csekélységtől, nem tesz semmit, nem masszírozza saját lelkét, hogy a tükör elé állva, önnön homlokát izzadtan végigsimítva mondhassa: ma megtettem valamit azért, hogy a tű fokán a men-nyek országába jussak.

*

Az *irigy* semmi másra nem vágyik, mint magára a vágyra, amely causa sui irigy. Egy nem túl bonyolult dalt hallott, gonosz törpe énekelt, leginkább azért, hogy a dallam ellankassza a figyelem éberségét. Ó, te szent kötelesség! Mivé len-nél, ha mi magunk, kik – bár egyre kevesebben vagyunk – nem hinnénk abban, hogy a „tehetség” helyett a „tett-ség” (nem a foglalatosság, ó nem, az mit sem ér) a legfontosabb, ha önmagunk akarunk lenni, és nem akarjuk elengedni mind-azt, ami eddig a múltba mutató jövőben valamit engedett felvillanni abból, amit soha nem érthettünk meg, amik soha nem lehettünk, mert már itt volt, amikor senki nem számít, senki nem akar igazán, de menekülni tőle képtelen, mert a vágy egyre hajtja és hajtja.

*

A jóra való *restség*, az *acedia* a kötelesség hiánya. Az emberekre nézve a kö-telesség mindennél fontosabb, Istenre nézve a kötelesség szentség – ahogy azt nagyon helyesen, ámde némi pátosszal Kant mondja. Ámde a mester maga el-hallgatott, amikor megszólták, hogy illetlen dolog a kötelességről vagy a szent-ségről beszélni, mert az állam nem tudja beszélni az adót.

*

Amikor Goethe és Beethoven együtt sétált, szembetalálták magukat az udvar-ral, számos csillogó herceggel, csodás gróffal, nagyszerű tábornokkal, titkos és nem titkos tanácsossal. Goethe ekkor levette kalapját, hogy kellő tisztelettel üd-vözölje a notabilitásokat – ahogy illik. Beethoven ezzel szemben keményen fejé-be húzta a sípkáját, és semmivel sem számolva, konok léptekkel elindult a ne-mes uraságok és még ragyogóbb hölgyek koszorúján át „geradeaus” a szemközi oldalra. Míg Goethe-re senki sem figyelt, addig Beethoven útjából mindenki tisz-telettel félrehúzódt. A herceg, a gróf, a tábornok. Az igazi nemesség nem kívül hordható.

Johann Wolfgang von Goethe tévedett, de Ludwig van Beethovennek sem volt igaza. Sem külsőleg, sem belsőleg nem hajlunk meg senkinek; és ha külsőleg meghajlunk, az nem jelent semmit, ha a belső egyenes marad. [...]

A félresikerültek lázadása

■ Bőszült és bolond világunkban, ahol néha azt érezzük, hogy a tökkelütöttek ideje jött el, a *félresikerültek* lázadása közeleg. Kik azonban a „félresikerültek”, és mi a „lázasuk”? A „félresikerült” a ressentiment, a minőség nélküli ember, aki elveszítette a személyiségért folytatott küzdelmet. Talán a szomszédod, talán a legjobb barátod, talán a szerelmed. A félresikerült a tehetetlen, a selejtes, aki képtelen tenni, képtelen önálló személyiséggé válni, így minden erejét arra fordítja, hogy hasonlókkal vegye körül magát, hiszen így a kiválót kényelmesen megsértheti, megalázhathatja, magát komfortosan érezheti, hiszen nincs annál jobb és szebb, ha egy *senki* hatalmában áll a *valakit* megtaposni. Ez a középster, a félresikerült lázadása, sőt forradalma a nagyság ellen.

*

Mintha Caravaggio azt festené le, amit Pseudo-Kierkegaard ír Nárciszról, pedig az a szerencsétlen dán köztudottan nem ismerte a festményt: „A pillanatban való megpillantás azonban mindent megváltoztat. Elhozza a vihart, amely teljesen szétszilálja az ifjú lelkét. A kép meglátása nem jelent tudást, még kevésbé megértést, csak végtelensége fokozza a vágyat. A vágy így egyszerre éget, és egyszerre dermeszt, lobog és megfagy, ami elviselhetetlenné teszi, majdan teljesen szétszakítja mindazt, ami valamikor – talán – egyben létezett. [...] A felismerés a villám, amely kettéhasítja a lelket, széttepi azt, ami boldog öntudatlanságban egyként létezett. A magánvaló lét és máslet itt nem afficiálják egymást, és az öntudatban nem mutatnak tovább egy szintetikus egység felé, hanem elzáródnak, és külön-külön, egymástól függetlenül, bár annyiban mégsem függetlenül, hogy egyben egymással szemben ellenségesen állnak. Két világ jön létre azon belátás nélkül, hogy egyik sincs a másik nélkül, két bezárt világ, ahol minden felfordul: ami szép volt, rúttá, ami kedves volt, gyűlöletessé válik, ami a miénk volt, az örökre elveszik. Az ifjú nem tehet mást, megérkezett végzetéhez, a két világ közötti áthidalhatatlan ellentétet nem oldja fel más, csak a pusztulás.” Élet ez? Ki tudja. Inkább maga a pusztulás. Nárcisz műalkotássá válik. Az idegen, a más az „én”-nel egyé lesz.

*

Minden gyűlölet alapja valami mély és soha meg nem bocsátható *kisebbségi* érzés. Aki ezzel küzd, a félresikerült soha nem felejt el a sérelmét – amelyet persze elsősorban önmagának köszönhetne, ha képes lenne szembenézni azzal, ami vagy aki. De nem.

*

A félresikerültek lázadása elhozza az ezeréves birodalmat. Nekik. Mivel ők vannak többen, megingathatatlanok, csak a pásztornak hisznek, csak a kolomp-ra figyelnek, amely mutatja, merre kell menni, ész, gondolkodás, igazi kockázat nélkül.

A félresikerültek lázadása forradalmi erejű, mindent felforgat, mindent átváltoztat: ami eddig fekete volt, az fehér lesz, ami édes, az sós, lényeg, hogy más legyen, mint addig. A félresikerültek egyben a messiás eljövetelét hirdetik, hiszen a félresikerülteknek hitre van szükségük; eszüket régen elvesztették. Ennek

megfelelően vallás is kell, hisz a hitet ki kell fejezni valamilyen formában. Régen erre a templom volt a megfelelő, ma elég a cirkusz.

Alkotni, létrehozni, teremteni kellene, vagy legalább gondolkozni, de erre képtelenek. A selejt bosszúja jön el, amikor a félresikerültek ülik győzelmüket. Az ostoba mondja meg, hogy mi a tudomány, a süket, hogy mi a zene, a vak, hogy mi a szép – ezt hozza nekünk a félresikerültek lázadása. A tehetségtelenek és szellemi impotensek uralmát.

*

Kicsi, kisebbnek érzi magát, szenved tőle. Mindig gyűlölte a tudást, gyűlölte a művészetet. Nem olvas, nem jár színházba, nem megy koncertre vagy kiállításra, ugyan nem meri kimondani, hogy ezeket a helyeket legszívesebben sóval vetné be. Leginkább nyilvánosházakban, cirkuszban és tornacsarnokokban érzi jól magát. „Képességeiket kamatoztatják, pénzt és javakat gyűjtenek, világi ügyeik vannak, okosan kalkulálnak, stb. stb., talán a történelembe is beírják a nevüket, de ők maguk nem léteznek, szellemi értelemben nincs Énjük.” A nagy dánnak igaza van, bár nem mindegy, hogy hogyan írja be a nevét a történelembe, milyen fejezet marad utána. Ha nyomot hagy, akkor leginkább lázadással, a hozzá hasonló félresikerültek lázadásával, amelyet nagyszerű, forradalmi tettnek tart, évről évre megünnepeli, sőt állami ünnepné nyilvánítja.

*

A legnagyobb veszély nem egy ország, hanem a poézis tönkretétele; a félresikerült, ha lázadása sikeres, szorgosan munkálkodik is rajta. Ha a félresikerültnek áll hatalmában megmondani, mi a művészet, és mi nem az, megmondja: mindaz, ami neki hasznos. Pedig a költő Gautier-nak igaza van: „csak az a szépség létezik, amely nem hasznos”. Ha hasznosságot szolgál? Szerinte akkor gondoljunk arra, hogy „egy ház leghasznosabb helyiségei a latrinák”. Remény? Ugyan már!

*

James Barry az *Elízium és Tartarosz* című képén a Tartaroszba száműzi a kultúra halálos bűnökkel terhelt, névtelen szereplőit. Bízunk benne, hogy tényleg oda kerülnek. Bár az még arrébb van. Ha a félresikerültek lázadása győzelemre vezet, a névtelen félresikerült hatalmat kaphat, ideig-óráig uralkodhat, saját bomlott elméjének, szeszélyeinek teret engedhet, csaponghat ide-oda, mintha nem lennének korlátok. Ez pedig így marad, ameddig a félresikerült bizton építhet a lakájattitűdre, hisz „a holdnak udvara van és holdkőrosai: és mindent, ami az udvartól jön, imád a koldusnép (Bettel-Volk) és minden ravasz kolduserény (Bettel-Tugend).”

*

Gaius Caligula eredetileg normális kisfiú volt. Vagy annak látszott. Általában a gyerekek teljesen normális emberkének néznek ki, nincs ebben semmi különös. Igaz, katonák között nevelkedett, ami akkoriban persze nem volt annyira meglepő. Még talán az sem, hogy gyerekként buzgó szemlélője volt a kivégzéseknek, majd kissé nagyobbra cseperedve a bordélyoknak, és a mai fogalmainkkal élve: romkocsmáknak. Normális (vagy annak látszó) római volt.

Suetonius írja, hogy nagyon kevesen látták meg ekkoriban az imádott gyermekben a későbbi buggyant diktátort. És valóban. Az mondjuk feltűnhetett volna, hogy a drága gyermek néha törrel lopózott be Tiberius hálószobájába, és eljátszott a gondolattal, milyen lenne, ha megölné a császárt.

*

A félresikerült a beteg ember. A beteg pedig hazugsággal gyógyítja magát.

*

Ha egy egész nép lesz beteg, akkor a gyógyító mákony a nemzeti érzület. Egészséget ugyan nem hoz, de enyhülést jelent. Buzdítsd a szerencsétlent, adj a kezébe sípot, dobót, nyomj a fejébe bohócsipkát, zörögjön a zászló, harsogjon a kürt, feszesen zárjon a sor, fényesen villanjon a kard – és akkor bármit, de bármit megtehetsz vele, akár fát vághatsz a hátán, csimbókba fonhatod haját, felpöckölheted az orrát – pedig azt különösen rühelli. Aztán elmegy meghalni a hazáért, ugyan azt sem tudja, mi az, valami megfoghatatlan, színtelen, szagtalan fluidum. De meghalni jó, sőt nagyon jó érte.

*

„Jó nap volt!” – mondta, és lelépett a munkából, hogy magához ölelhesse a mindenséget, miközben csak a levegőt markolászta. Érezte, hogy rossz döntés volt, ám amikor meglátta a körülötte lévő sokaságot, megnyugodott, és érezte: a helyén van.

A becsapódás nem váratott sokáig. Orrában érezte a vér sós ízét, a csattanást nem hallotta, a koponya recsegve vált ketté, gyakorlatilag szétrobbant, és megmutatta a benne lévő mélységes ürességet. [...]

